

УЛАСНЫЯ ІМЁНЫ Ё РАМАНЕ ГЕНРЫХА ДАЛІДОВІЧА “КЛІЧ РОДНАГА ЗВОНА”

Струг Вольга Іванаўна

УА «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна»

Раман Генрых Далідовіча “Кліч роднага звона” пераносіць нас у XIII стагоддзе, у лёсавызначальны перыяд нашай мінуўшчыны, калі зараджалася магутная беларуская дзяржава з цэнтрам у Навагародку. Письменнік здолеў даказаць, што беларуская даўніна цікавая і захапляльная, што ў нашай гісторыі ёсць моманты, якія прымушаюць сціскацца сэрца ад гонару і павагі. Узнавіць тагачасную гістарычную атмасферу дазваляе выкарыстанне ў творы розных разрадаў уласных імёнаў (антрапонімаў, тапонімаў, тэонімаў і інш.), якія фарміруюць *анамастычную прастору* мастацкага твора. Праз культурна-гістарычную інфармацыю онімаў розных разрадаў аўтар стварае шырокую панараму жыцця нашых продкаў, перадае звесткі аб характары светаўспрымання славян XIII стагоддзя.

Цэнтральнае месца ў анамастычнай прасторы мастацкага тэксту займаюць імёны людзей – *антрапонімы*, якія з’яўляюцца самым старажытным складнікам анамастычнай лексікі. Значную долю антрапанімікону складаюць імёны рэальных гістарычных асобаў. Гэта імёны-сучаснікі, якія адпавядаюць асноўнаму часу дзеяння твора. У іх лік увайшлі найменні валадароў тагачасных дзяржаў свету (князёў *Міндоўга, Войшалка, Таўцівіла, Эдзівіда, Траняты, Ізяслава Навагародскага, Данііла Галіцкага, Яраслава Уладзіміраўскага, Брачыслава, Міхаіла Чарнігаўскага*, венгерскага караля *Бэлы*, татара-мангольскіх каганаў *Кацяна, Батыя, Чынгісхана*), палкаводцаў (венгерскага палкаводца *Фільнія*, рыцара ордэна Святой Марыі *Альфрэда фон Штумпенхаўзена*), рэлігійных дзеячаў (біскупа Наваградскага княства *Кірылы*), письменнікаў таго часу (*Гартмана фон Аўэ, Вільфрама фон Аўшэнбаха, Готфрыда Страсбургскага*).

Дынамізм рамана дасягаецца за кошт звароту Г. Далідовіча да старонак мінулага Наваградскай зямлі і іншых дзяржаў свету. Таму ў моўную тканіну твора арганічна ўплятаюцца імёны-рэтраспекцыі, якія належаць перыяду, што папярэднічае часу асноўнага дзеяння. Гэта імёны валадароў сусветных дзяржаў і письменнікаў далёкага мінулага: *Уладзімір Манамах, Генрых Набожны, Усяслаў Чарадзеі, Фрыдрых II Гогенштаўфен, Аляксандр Македонскі, Даніла Заточнік*.

Згодна з традыцыяй таго часу асабовыя імёны палітычных дзеячаў ужываюцца ў некалькіх фармальных разнавіднасцях. Так, на старонках твора мы сустракаем некалькі варыяцый імені галіцка-валынскага князя. У вытрымках са старажытнарускіх граматы ужываецца царкоўнаславянская форма асабовага імя правіцеля: “*Доколе будешь аки песь? Пошто землю*

Данила повоевал, с тестем своим угорьским Перемышль отъял?” [1, с. 12]. У гутарках князя з папличнікамі выкарыстана ўсходнеславянская форма імені, у якой адлюстроўваецца спрашчэнне групы галосных: *Даніла*. А ў маўленні ўгорскага палкаводца Фільнія гучыць заходнееўрапейская форма оніма: *Даніэль*.

У рамане знаходзіць адлюстраванне і старажытная традыцыя змены ўласнага імені, што, паводле даўніх вераванняў, мяняе сутнасць і лёс чалавека: “Усе з захапленнем і жахам расказвалі пра *Тэмучына* – былога бедняка, раба, але смелага, разумнага, справядлівага і ў той жа час бязмежнага ў жорсткасці чалавека, які стаў вялікім каганам *Чынгісханам*. Ён не толькі здолеў сабраць усю мангольскую сілу, падакляраваць суродзічам не многа і не мала, а пашу ва ўсім свеце, але кіўком аднаго пальца змусіў іх даверліва і паслухмяна згарнуць шатры, ускочыць на коней і паймчацца з запаснымі табунамі за ім, *Трасуном Сусвету*” [1, с. 33]. Так, набыццё бедняком імені *Чынгісхан*, якое сімвалізуе прыналежнасць да саслоўя правадыроў дзяржавы і высокапастаўленых воінаў, карэнным чынам змяніла лёс асобы.

На старонках твора сустракаецца такі складнік антрапанімічнай лексікі, як імя па бацьку, або *патронім*, што ўзыходзіць да старажытнага наймення, якім называлі чалавека па імёнах яго продкаў па мужчынскай лініі. Гэтыя антрапонімы выкарыстоўваліся для называння прадстаўнікоў высокіх саслоўяў – князёў: *Уладзімір Святаслававіч, Расціслаў Міхайлавіч, Даніла Раманавіч*. У склад антрапанімічных формул найменняў князёў ўваходзілі таксама іх празванні паводле мясцовасці, валадрамі якіх яны былі, напр.: *Міхаіл Чарнігаўскі, Конрад Мазавецкі, Глеб Мінскі, Даніла Галіцкі*.

У творы Г. Далідовіча знаходзіць адлюстраванне традыцыя ўжывання побач з асабовымі імёнамі сусветных валадароў празванняў-мянушак – трапных характарыстык велічы і магутнасці князёў і палкаводцаў. Так, побач з іменем *Батый* згадваецца мянушка кагана – *Заваёўнік Сусвету, Чынгісхан* мае мянушку *Трасун Сусвету*. Міндоўга ворагі акрэсліваюць празваннем-характарыстыкай *Мацёры Воўк*. І ў гэтым празванні сцвярджаецца далучанасць літоўскага князя да традыцый князёў з роду *Ваўкоў*, у спадчыну ад якіх *Міндоўг (Мацёры Воўк)* атрымлівае новае княства. У такіх спадчынных характарыстычных празваннях знаходзіць адлюстраванне раннеславянскі татэмізм – вера ў боскасць жывёлаў, якія лічыліся продкамі сям’і, роду: “*Воўк невялікі, але разумны, хітры і люты звер. Ён не чапае зубра, мядзведзя, але і іх змушае лічыцца з ім. Абкладае з іншымі Ваўкамі і збівае з ног лася, каня і дзіка. Якраз такімі былі нашы далёкія продкі – неўры, велеты-волаты, якія пакланяліся найперш ваўку, насілі воўчыя скуры, а ў баях начэплівалі на твар воўчыя зяпы. Вялікімі Ваўкамі былі мае родзічы – няшчасны Рагвалод, грозны і славуты Усяслаў Чарадзей. Таму я ніколі не скарджуся, нават ганаруся, калі мяне называюць*

Ваўком ці Ваўкалакам: я пакланяюся гэтаму зверу, бо мушу жыць так, як жыў, жыве і будзе жыць тут ён – гаспадар гэтага краю” [1, с. 102].

Імёны персанажаў, створаных фантазіяй аўтара, адлюстроўваюць мадэлі наймення, якія бытавалі ў тагачаснай беларускай культуры. У XIII стагоддзі на Беларусі суіснавалі паганства і хрысціянства. Таму для наймення персанажаў выкарыстоўваюцца язычніцкія і каляндарныя (хрысціянскія) онімы. Напрыклад, захавальнік пячаткі і дворскі князя Данііла носяць праваслаўныя імёны **Кірыла** і **Андрэй**. Язычніцкія імёны з’яўляюцца сацыяльна характарыстычнымі. Прадстаўнікі вышэйшых саслоўяў (**Усяслаў, Праміслава, Звеніслава, Міраслаў, Расціслаў, Баляслаў, Мсціслаў, Дабраслава, Святаслаў, Міраслаў** і **Любамір**) носяць двухасноўныя імёны-кампазіты. Адлюстравана ў рамане і старажытная традыцыя надання дзіцяці імені знакамітага чалавека. Такое імя, на думку нашых продкаў, забяспечвала будучую шчаслівую долю. Так, навагародскі ваявода пры нараджэнні атрымаў імя славутага полацкага князя, стваральніка магутнай дзяржавы **Усяслава**, і гэта прадвызначыла лёс мудрага палітычнага дзеяча. Падобна да князя-ваўкалака, ваявода **Усяслаў** праз вайсковыя подзвігі, мудрагелістыя палітычныя хады і нават кампрамісы ўмацоўвае Навагародскае княства, спрыяючы стварэнню моцнай незалежнай дзяржавы. Дворскі галіцка-валынскага князя Данііла так характарызуе Усяслава: “*Аспіды ты, Усяслаў! Як і твой цёзка, полацкі князь Усяслаў! Я добра ведаю: не зусім выпадкова ты так шануеш таго. Не лік Уладзіміра Святаславіча альбо Уладзіміра Манамаха, а якраз лік “Чарадзея” на сцяне тваёй святліцы. Ты найперш шануеш таго ваўкалаку за тое, што ён хітрасцю і вераломствам вывеў Палацеск з-пад улады Кіева. Табе мілая гэтая ідэя” [1, с. 301].*

Імёны прадстаўнікоў ніжэйшых саслоўяў ствараюцца на базе агульных назоўнікаў: найменняў птушак (**Голуб**), слоў-характарыстык знешнасці, роду дзейнасці і характару чалавека (**Бялян, Хвал, Лоў**), найменняў бостваў (**Купаліна**), назваў пабудовы (**Вежа**). Некаторыя прадстаўнікі ніжэйшых саслоўяў названы размоўна-бытавымі формамі хрысціянскіх імёнаў: **Цішук, Любка, Сымон, Гаўрыла, Мікула, Марыля** і інш. Імёны персанажаў могуць набываць у кантэксце твора дадатковую сэнсавую нагрузку. Так, невыпадкава прыгажуня, якая стала жонкай ваяводы Усяслава, носіць гаваркое імя **Любка**. Онім характарызуе гераіню, якая спраўдзіла адвечнае прызначэнне жанчыны – кахаць і быць каханай, асвятляючы жыццё дарагога чалавека шчырым, чыстым пачуццём: “*Любка!.. Якое слаўнае імя далі табе бацькі! Каб ты ведала, як ты мне любая! Ведай, уладарка мая, я не вытрымаю, ты мяне загубіш, калі адвернешся! Любка! Люба! Любоў!*” [1, с. 303]. Да антрапонімаў гэтага тыпу можна аднесці імя вялікага і моцнага ахоўца паселішча **Ірвідуба**. Такім чынам, антрапонімы з’яўляюцца адным з найважнейшых сродкаў стварэння ў рамане Г. Далідовіча каларыту даўніны.

Пагружэнне ў атмасферу мінуўшчыны адбываецца таксама дзякуючы ўжыванню ў рамане ўстарэлых геаграфічных назваў. Устарэлыя тапонімы,

выкарыстаныя пісьменнікам, можна падзяліць на наступныя групы. Па-першае гэта **археонімы** – устарэлыя ўласныя імёны з’яў, якія існавалі раней і існуюць зараз. У іх ліку выдзяляюць **уласналексічныя археонімы** – устарэлыя імёны, на змену якім прыйшлі онімы з другой асновай, напр.: **Гара, Гарбы** (Карпаты), **Іціль** (Волга), **Буйды** (Іран), **Варажскае мора** (Балтыйскае мора). Пісьменнік выкарыстоўвае фанетычныя і фанетыка-словаўтваральныя археонімы, якія адрозніваюцца ад сучасных найменняў асобнымі гукамі ці словаўтваральнымі афіксамі, напр.: **Услонім** (Слонім), **Каро** (Карэлія), **Менеск** (Мінск), **Лучаск** (Луцк), **Палацеск** (Полацк), **Яраслаў** (Яраслаўль).

Яшчэ больш яркімі знакамі мінулае эпохі з’яўляюцца **гістарыёнімы** – назвы дзяржаў і дзяржаўных саюзаў, якія распаліся: **Залатая Арда, Вялікае княства Наваградскае, Індыйскае царства, Жамойць** (гістарычная і этнаграфічная вобласць на захадзе Літвы), **Куявія** (Польскае княства), **Мазовія** (гістарычная вобласць Польшчы ў сярэднім цячэнні Віслы і ніжнім цячэнні Наравы і Буга), **Дзямолтва** (гістарычная балцка-літоўская вобласць у цэнтральнай і паўночна-заходняй мясцінах сённяшняй Беларусі), **Уладзіміра-Суздальская Русь, Рушкіавічы** (гістарычная назва зямель, якія знаходзіліся па суседстве з Турава-Пінскай зямлёй).

Бачанне чалавекам XIII стагоддзя свету перадаецца праз ужыванне на старонках гістарычнай прозы **тэонімаў** і **агіёнімаў** – найменняў як хрысціянскага Бога і святых (**Усявышні, Хрыстос, Ілля, Варвара, Мікола**), так і шматлікіх язычніцкіх багоў і духаў: **Зюзя, Ярыла, Жыжаль, Пярун, Багнік, Балотнік, Дамавік, Лясун, Змей, Ляля, Цёця**.

Як бачым, уласныя імёны розных разрадаў з’яўляюцца неад’емнымі кампанентамі мовы гістарычнага рамана Г. Далідовіча, дапамагаючы пісьменніку перадаць дух далёкага XIII стагоддзя.

Літаратура

1. Далідовіч Г. Кліч роднага звана : раман / Г. Далідовіч. – Мінск : Юнацтва, 2000. – 383 с.